

E-ISSN: 3023-820X
Kış 2025 • Winter 2025
Cilt 2 • Volume 2
Sayı 2 • Issue 2

Klasik Divan

Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)
International Journal of Language, Culture and Literature Researches (KD-IJLCLR)

Editör

Editor-in-Chief

Öğr. Gör. Esra AKA
(Muş Alparslan Üniversitesi)

Danışma Kurulu

Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet Atilla ŞENTÜRK
(İstinye Üniversitesi)

Prof. Dr. Bahir SELÇUK
(Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Bülent BAYRAM
(Kırklareli Üniversitesi)

Prof. Dr. Bünyamin TAŞ
(Aksaray Üniversitesi)

Prof. Dr. Ebru Burcu YILMAZ
(İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. Fettah KUZU
(Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Gençay ZAVOTÇU
(Kocaeli Üniversitesi)

Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR
(Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
(Adıyaman Üniversitesi)

Prof. Dr. Kemal YAVUZ
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Celal VARIŞOĞLU
(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL
(İstanbul Kültür Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Sait ÇALKA
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Neslihan İlknur KOÇ KESKİN
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM
(Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Oğuzhan DURMUŞ
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇUOĞLU
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Ozan YILMAZ
(Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Sadık ARMUTLU
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Prof. Dr. Serkan TÜRKOĞLU
(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife YALÇINKAYA
(Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeki TAŞTAN
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ
(İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Cemalettin YAVUZ
(Trakya Üniversitesi)

Doç. Dr. Gülşah Gaye FİDAN
(Gaziantep Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan KAĞLAN
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Akif GÖZİTOK
(Erzurum Teknik Üniversitesi)

Sayı Hakemleri
Issue Reviewers

Prof. Dr. Erdem SARIKAYA
(Bozok Üniversitesi)

Doç. Dr. Gülşah Gaye FİDAN
(Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ
(Hacettepe Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan KAPLAN
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
(Adıyaman Üniversitesi)

Doç. Dr. İsa İŞİK
(Muş Alparslan Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Sait ÇALKA
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Doç. Dr. Mustafa DERE
(Ordu Üniversitesi)

Prof. Dr. Mücahit KAÇAR
(İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Mustafa Sefa ÇAKIR
(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇUOĞLU
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe KAŞ
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Prof. Dr. Özer ŞENÖDEYİCİ
(Hitit Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi
Damlanur KÜÇÜKYILDIZ GÖZELCE
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Sadık ARMUTLU
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Elif PALIÇKO
(Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Sadık YAZAR
(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Gülşah ŞİŞMAN
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife YALÇINKAYA
(Ege Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÖZDİL
(Bitlis Eren Üniversitesi)

Prof. Dr. Ziya AVŞAR
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Kadriye HOCAOĞLU ALAGÖZ
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet KAVAKLIYAZI
(Konya Selçuk Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Şebnem Şerife ŞAHİNKAYA
(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Eyüp KUL
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Arş. Gör. Dr. Arzu ACAR
(Ege Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih ALTUĞ
(Boğaziçi Üniversitesi)

Klasik Divan
Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)
International Journal of Language, Culture and Literature Researches (KD-IJLCLR)
Cilt 2 / Sayı 2 / Kış 2025

Yazı İşleri Sorumlusu
Managing Editor

Fatma TÜRK

Dil Editörleri
Language Editors

İlknur CEVHER (Türkçe)

Öğr. Gör. Bestami BİLGE (Türkçe)

Öğr. Gör. Hakan SÖNMEZ (İngilizce)

Dr. Öğr. Üyesi Ebubekir Sıddık ŞAHİN (Farsça)

Musahhihler
Proofreaders

Ecemnur TOPCU
Haydar ÖZÇELİK

Kapak Tasarımı ve Mizanpaj
Cover Design and Layout

Beyza ABDUKARIMOV

Yazışma Adresi
Contact

dergiklasikdivan@gmail.com
<https://klasikdivan.com>

Dibace

Kıymetli Okurlarımız,

Bu sayı ile ikinci yılını tamamlayan *Klasik Divan: Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi Cilt 2-Sayı 2*, 31 Aralık 2025 tarihinde yayımlanmıştır. Dergi, çift kör hakem uygulaması ile incelenip reddedilen yazılar elendikten sonra geriye kalan toplam sekiz yazı ile yayıma hazırlanmıştır. Bunlardan; beşi *Araştırma Makalesi*, biri *Dijital Beşeri Bilimler Yazısı* ve ikisi *Kitap Tanıtım Yazısı*'ndan oluşmaktadır. Öncelikle tamamen gönüllülük esasına bağlı olmasına rağmen derginin yayımlanma aşamasında büyük bir titizlikle çalışan Klasik Divan Çevrim içi Edebiyat Topluluğunun kıymetli üyelerine, dergimize yazılarıyla katkıda bulunan değerli araştırmacılara ve tüm yoğunluklarına rağmen hakemlik teklifimizi geri çevirmeyip yazıları inceleyen saygıdeğer hakem kuruluna teşekkürü borç biliriz. İlk sayıdan itibaren hep daha iyisini yapmanın peşinde olan ve bunun için çabalayan ekibimiz, hakemlerden ret alan makaleler sebebiyle ciddi baskılara maruz kalsa da hakemlerden geçmeyen hiçbir yazıyı dergiye almamayı ilke edinmiştir. Büyük bir emek ve titizlikle yayıma hazırlanan *Klasik Divan: Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)*'nin alanında özgün makalelerle uzun soluklu olmasını temenni ediyoruz. Saygılarımızla...

Baş Editör
Öğr. Gör. Esra AKA

Makale göndermek için başlangıç tarihi: 17 Temmuz 2025
Makale göndermek için son tarih: 17 Ekim 2025
Derginin yayımlanma tarihi: 31 Aralık 2025

İÇİNDEKİLER CONTENT

Dergi Künyesi:I

Dibace:V

İçindekiler:VI

Araştırma Makalesi

Research Article

Mevlânâ'da Şem' Mefhumu yahut Mesnevî'yi Mum Işığında Okumak
The Concept of Sham in Rumi or Reading the Masnavi by Candlelight

Öğr. Gör. Dr. Bestami BİLGE.....72

Fatih Divanı'nda Saç Mefhumu

The Concept of Hair in Fatih Divan

EsraKARAKUŞ.....92

18. Yüzyılda Askerî Islahatların Şiirdeki İzleri: Hamdullah ve Dönem Şairlerinin
Tarih Manzumeleri

Traces of Military Reforms in Eighteenth-Century Poetry: Historical Poems by Hamdullah and The Period's Poets

HasanERGÜLEÇ.....111

Karacaoğlan'ın "Elif Elif Diye" Redifli Şiirinin Düşünce Alanı Merkezli Metin
Çözümleme Yöntemine (Dam) Göre Şerhi

Commentary of Karacaoğlan's Poem With The Redif "Elif Elif Diye" According to The Thought-Centered Text Analysis Method (Dam)

NagehanKIROĞLAN.....130

Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisinde Tipler ve Motifler

Characters and Motifs in Hamdullah Hamdî's Mesnevi Yusuf u Züleyha

SenaERDEM.....141

Dijital Beşerî Bilimler Araştırma Makalesi
Digital Humanities Research Article

Dijital Osmanlı Derlem Projesinde Metin Temizleme İşlemi
Text Cleansing Processes in the Digital Ottoman Corpus Project
Doç. Dr. Ayşe TARHAN-Meyase Bahar RAMANLI.....165

Kitap Tanıtım Yazısı
Book Review

Kuzey Kıbrıs Türk Edebiyatının Duayeni Harid Fedai Kıbrıs Türk Kültürü
Bildirileri -III-
Orkun ÖZAŞIK.....181

Divan Edebiyatında Türler
Hafize Tuğba ER.....186

Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisinde Tipler ve Motifler

Characters and Motifs in Hamdullah Hamdi's Mesnevi Yusuf u Züleyha

Sena Erdem

erdemsena3@gmail.com

Bartın Üniversitesi

<https://orcid.org/0000-0001-5498-252X>

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yüksek Lisans Mezunu

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received Date: 4 Kasım 2025

Kabul Tarihi/Accepted Date: 7 Kasım 2025

Sayfa/Page: 141-164

Atıf/Citation: Erdem, Sena. "Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisinde Tipler ve Motifler". *Klasik Divan Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2025), 141-164.

İntihal/Plagiarism: Bu makale turnitin programında taranmıştır. /This article was checked by turnitin.

Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisinde Tipler ve Motifler¹

Characters and Motifs in Hamdullah Hamdi's Mesnevi Yusuf u Züleyha

Sena Erdem

Özet

Türk edebiyatında pek çok Yûsuf ile Züleyhâ hikâyesi kaleme alınmıştır. Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı birçok tezkirede devrinin en güzel mesnevisi olarak anılmaktadır. Yûsuf ile Züleyhâ'da aşk, sabır ve ilahi takdir gibi temalar işlenir. Bu hikâyede yer alan tipler hem bireysel hem de toplumsal değerleri temsil eder. Yûsuf, güzelliğiyle öne çıkan, iffet ve sabrın timsali bir peygamberdir. Züleyhâ ise aşkın ve dünyevi arzuların sembolü olarak karşımıza çıkar; zamanla aşkı ilahi aşka evrilerek dönüşüm geçirir. Yûsuf'un babası Yâkup, kardeşleri, Züleyhâ'nın hizmetçileri, Mısır halkı, saraya gelen kadınlar olay örgüsünü destekleyen işlevsel tiplerdir.

Bu hikâyeye motifler açısından bakıldığında annesizlik, yalnızlık, yola çıkma, rüya, kuyu, gömlek, olağanüstülük, zindan ve aşk başlıca göze çarpan motiflerdir. Rüya motifi, ilahi mesajın habercisi olarak kullanılırken kuyu ve zindan Yûsuf'un çile ve sabır dönemlerini simgeler. Gömlek ise hem iffet hem de mucizevi bir delil olarak işlev görür. Aşk motifi ise dünyevi boyuttan ilahi boyuta geçişi temsil eder. Bu hikâye, bireyin içsel yolculuğunu ve aşkın dönüştürücü gücünü anlatırken aynı zamanda toplumun değer yargılarını da yansıtır. Tipler ve motifler aracılığıyla hem bireysel hem de evrensel mesajlar sunar.

Bu çalışmada, Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf ile Züleyhâ hikâyesi aşk anlatısı bağlamında değil; semboller ve karakterler üzerinden motif ve tipler bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mesnevi, Yûsuf u Züleyhâ, Tip, Motif, Hamdullah Hamdi

Abstract

Many stories about Yusuf and Zuleyha have been written in Turkish literature. Hamdullah Hamdi's Yusuf u Züleyhâ is mentioned in many biographies as the most beautiful epic poem of its time. The story of Yusuf and Zuleyha deals with divine themes such as love, patience, and divine providence. The characters in this story represent both individual and social values. Yusuf is a prophet who stands out for his beauty and is a symbol of chastity and patience. Zuleyha, on the other hand, appears as a symbol of love and worldly desires; over time, her love transforms into divine love. Yusuf's father Yakup his brothers, Zuleyha's servants, the people of Egypt, and the women who come to the palace are functional characters that support the plot.

When viewed in terms of motifs, this story includes motherlessness, loneliness, setting out on a journey, dreams, wells, shirts, supernaturalism, dungeons, and love. The dream motif is used as a harbinger of divine messages, while the well and the dungeon symbolize Yusuf's periods of suffering and patience. The shirt functions both as a symbol of chastity and as miraculous evidence. The motif of love represents the transition from the earthly to the divine dimension. This story narrates the individual's inner journey and the transformative power of love, while also reflecting the values of society. Through characters and motifs, it conveys both individual and universal messages.

In this study, Hamdullah Hamdi's story of Yusuf and Zuleyha will be approached not as a love narrative, but through the motifs and characters used in the story.

Keywords: Epic Poem, Yusuf and Zuleyha, Type, Motif, Hamdullah Hamdi.

¹ Bu makale; 30-31 Ekim 2025 tarihleri arasında Muş Alparslan Üniversitesinde düzenlenen *Uluslararası Dil, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Sempozyumu*'nda sunulan aynı isimli özet bildirinin genişletilmiş tam metin hâlidir.

GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatında çift kahramanlı aşk mesnevileri arasında en fazla rağbet gören örneklerden biri Yûsuf u Züleyhâ hikâyesidir. Bu anlatının geniş kabul görmesinin temel sebeplerinden biri, Yûsuf kıssasının Kur'ân-ı Kerîm'de "Ahsenü'l-kasas" (kıssaların en güzeli) olarak nitelendirilmesidir. Ayrıca diğer çift kahramanlı aşk mesnevilerinden farklı olarak bu eserde, Züleyhâ'nın aşkı uğruna sergilediği tutum ve eylemler ön plana çıkar; bu yönüyle hikâye klasik aşk anlatılarından ayrılır.

15. yüzyılda yaşamış olan Hamdullah Hamdî, kaleme aldığı Yûsuf u Züleyhâ mesnevisiyle hem geleneksel aşk hikâyesinin yapısını hem de tasavvufi yorumları bir araya getirmiştir. *Geleneksel aşk hikâyelerinde, çeşitli şekillerde âşık olma tarzı işlenmiştir. Şeyhoğlu Mustafa'nın Hurşitnâmesinde Behram'ın, Hurşid'in resmini görünce âşık olması, Ahmedî'nin İskendernâmesinde Gülşâh'ın resmini gören İskender'in âşık olması, Nevâî'de Ferhad'ın aynadaki kızın hayalini görerek âşık olması yerine burada bir değil birden fazla rüyâda Züleyhâ'nın Yûsuf'u görerek âşık olması ortak kültürün eserlere aksedişi sonucunda, eserin yapısında da anonim bir temel teşkil etmektedir.*² Hamdî'nin eserinde olay örgüsü, Kur'an'daki Yûsuf kıssasıyla tematik düzlemde büyük ölçüde örtüşmektedir. Metin içerisinde tevekkül, Allah'a saygı, sevgi ve korku gibi dinî motifler bütünlüklü bir yapı sergilemese de belirli sahnelerde işlevsel bir biçimde öne çıkarak anlatıya ahlâkî bir derinlik kazandırmaktadır. Bununla birlikte, eserin tematik önceliği aşk üzerine kuruludur; aşk motifi, diğer dinî ve ahlâkî unsurları gölgede bırakan bir merkezî figür olarak metnin anlam dünyasını belirlemektedir.

Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî'nin kendini tam anlamıyla mesnevi vadisinde gösterdiği, çevresine ve başkalarına kendini kabul ettirdiği³ eseridir. Hamdî'nin bu eseri, yalnızca edebî bir metin olarak değil, aynı zamanda kültürel bir değer olarak da Anadolu sahasında önemli bir yer edinmiştir. Bu bağlamda, söz konusu mesnevi hem klasik aşk mesnevilerinin tipik özelliklerini yansıtır hem de tasavvufî derinliğiyle edebiyat tarihindeki özgün konumunu pekiştirir.

Mesnevinin Özeti

Hamdî, mesneviye Hz. Yûsuf'un atalarını tanıtarak başlar. Yûsuf, iki yaşında öksüz kalır. Yûsuf'un hikâyesi, Yâkup peygamberin sevgiyle bağlı olduğu eşinden doğan oğlunun gördüğü anlamlı bir rüya ile başlar. Yûsuf rüyasında on bir yıldız, Ay ve Güneş'in kendisine secde ettiklerini görür. Rüyasını babasına anlatır, babası rüyayı kimseye özellikle de kardeşlerine anlatmaması konusunda Yûsuf'u tembihler. Rüyadan haberdar olan kardeşler arasında kıskançlık artar. Kardeşleri,

2 Naci Onur, Yûsuf u Züleyhâ (İnceleme-Metin), Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 1982, Erzurum, 100.

3 Cahit Kavcar. Hamdullah Hamdî'nin Yusuf u Züleyha'sı. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 16 (1969), 157-172.

Yûsuf'tan kurtulmak, babalarının dikkatini ve ilgisini kendilerine çekmek için bir plan yaparlar. Bir gün Yûsuf'u yanlarında götürmek için babalarından izin isterler. Ancak babaları daha önce gördüğü rüyada Yûsuf'a kurtların saldırdığını görür ve izin vermez. Yûsuf'un yalvarmalarına dayanamayan baba, oğullarından söz ve yeminler alarak kardeşleriyle gitmesine izin verir. Üç fersah yol gittikten sonra Yûsuf'u ellerinden bağlayarak kuyuya atarlar. Kardeşler, babaları Yâkup'u kandırmak için Yûsuf'un gömleğini kana bulayıp kurdun onu yediğini söyler. Bu olay Yâkup'un derin üzüntüsüne ve gözlerinin görmemesine neden olur.

Yûsuf, kuyuda üç gün kalır. Dördüncü gün Medyen şehrinden çıkıp Mısır'a giden kervan kuyunun başında konaklar. Kuyudan su çekerken Yûsuf'u görüp kurtarırlar. Kervan Mısır'a gelir, yol boyunca onu gören herkes gibi Mısır halkı da Yûsuf'a hayran olur. Mâlik altın karşılığında Yûsuf'u onlara göstermeye başlar.

Züleyhâ, bir gece rüyasında Yûsuf'u görür. Adını ve kaldığı yeri sorar, o da “Bulduğum yer Mısır'dır. Ben de onun aziziyim.” der. Yûsuf'a âşık olan Züleyhâ, kendisini isteyenlerin tekliflerini reddeder. Çaresiz kalan babası da bir mektup yazarak Züleyhâ'yı Mısır azizine teklif eder. Teklife sevinen Mısır azizi, elçilerini gönderir.⁴ Mısır azizinin yüzünü görmek için sabırsızlanan Züleyhâ, Kıftir'i görür ve rüyasında gördüğü gencin o olmadığını anlar ve dövünür. Gaybdan bir ses ona sabretmesi gerektiğini söyler. Züleyhâ, talihine küsmüş bir şekilde rüyasında gördüğü gence kavuşacağı günü beklerken Mâlik de Yûsuf'u Mısır halkına göstermeye devam eder. Yûsuf'u gören Züleyhâ, rüyasında gördüğü gencin o olduğunu anlar. Mısır azizini Yûsuf'u alması için ikna eder. Züleyhâ, Yûsuf'a bir an önce kavuşmak için türlü türlü hilelere başvurur. Teşebbüslerinde başarısız olan Züleyhâ, yedi odalı bir saray yaptırır. Burayı döşetir; kendisi de süslenerek Yûsuf'u davet eder. Tüm odaları sırayla dolaşırsalar da Yûsuf her seferinde bu isteği reddeder. Sonuncu odada girişimlerini yineleyen Züleyhâ, Yûsuf kaçmak isteyince arkasından koşarak eteğine (gömleğine) yapışır. Eteğinden/gömleğinden yırtılan parça Züleyhâ'nın elinde kalır, ancak Züleyhâ iftira atarak onu suçlu gösterir. Gömleğin yırtılma yönüyle gerçek ortaya çıkar. Züleyhâ, Yûsuf'un güzelliğini savunmak için Mısır'ın kadınlarını evine davet eder; kadınlar Yûsuf'u görünce ellerini fark etmeden keserler. Yûsuf, Züleyhâ'nın tehditlerine rağmen zindanı tercih eder. Zindanda geçen yıllar boyunca bilgeliğiyle öne çıkar. Mısır Şâhı bir gece rüyasında yedi cılız sığırın, yedi semiz sığırı yediğini, yedi demet kuru başağın yedi demet taze başağı kuruttuğunu görür. Rüyayı kimse yorumlayamaz. Yûsuf, yedi demet taze başaklarla, yedi semiz sığırın bolluk, cılız sığırlarla kuru başakların kıtlık olduğunu bunların yedişer yıl süreceğini söyler. Yûsuf, kıtlık yıllarına karşı çözüm üretir. Bu başarısı onu sarayda önemli bir göreve getirir. Mahkemede Züleyhâ ve diğer kadınlar tanıklık eder; Yûsuf aklanır ve toplumda saygın bir konuma yükselir.

Züleyhâ, kocası Kıftir'in ölümünden sonra yalnız kalır. Yûsuf'un hasretinden günleri ağlayıp sızlayarak geçer. Gün geçtikçe yaşlanır ve eski güzelliğini yitirir. Zamanla fakirleşir. Bir gün

4 Ahmet Kartal, *Doğu'nun Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevi* (İstanbul: Doğu Yayınevi, 2018).

evinin önünden geçerken dışarı çıkar, Yûsuf'a bağırp çağırarak derdini anlatmak ister ancak kalabalıkta sesini duyuramaz. Evine döner ve Tanrı'ya yalvarır, Müslüman olur. Yûsuf'un dönüşünde tekrar dışarı çıkıp bağırp. Sesi işitince bağırp çağırın kadının sarayına getirilmesini emreder. Yûsuf'un sorusu üzerine Züleyhâ kendini tanıtır. Yûsuf, onu tanıyınca ağlayıp halini sorar, ne için geldiğini öğrenmek ister. Züleyhâ da eski güzelliğine kavuşmayı, onunla beraber olmayı arzuladığını dile getirir. Yûsuf, Tanrı'ya onun isteklerini yerine getirmesi için dua eder. Duası kabul olur, Züleyhâ'nın gözleri açılır, eski güzelliğine kavuşur.

Kıtlık döneminde Yûsuf'un kardeşleri Mısır'a gelir. Kardeşlerinin geldiğini gören Yûsuf, onları üç gün yedirip içirir, buğday verir. İçlerinden Yehuda'yı rehin tutar. Evde kalan kardeşleri Bünyamin'i getirdikleri takdirde serbest bırakacağını söyleyerek onları gönderir. Yâkub peygamber, Bünyamin'i göndermek istemezse de sonunda küçük oğlunun gitmesine izin verir. Kardeşler Mısır'a tekrar geldiğinde öz kardeşi olan Bünyamin'e kim olduğunu tanıtır. Yûsuf, kardeşi Bünyamin'i yanında tutmak için bir plan yapar. Kardeşlerinin çuvallarını doldurtur. Çuvalardan birine mücevher tas koydurarak yolcu eder. Arkadan adam göndererek tasın çalındığını, çalanın ise şeriat kurallarınca köle olacağını bildirir. Çalınan tas Bünyamin'in çuvalından çıkar. Kardeşleri, Bünyamin'i orada bırakarak memleketlerine giderler. Olanları babaları Yâkub'a anlatırlar. Yâkub peygamber, Bünyamin'in hırsız olmadığını, onu serbest bırakmasını rica eden bir mektubu Mısır azizine gönderir. Yûsuf, mektubu okurken ağlayınca kardeşleri onu tanır, ona secde ederler ve af dilerler. Kardeşleriyle barışır ve babasını yanına davet ettiğini bildirmelerini ister. Yûsuf, gömleğini Yehuda ile babasına gönderir. Gömlek gelince gözüne sürer ve gözleri açılır. Yâkub peygamber ailesiyle Mısır'a göç eder. Aile yeniden birleşir ve Yûsuf'un yıllar önce gördüğü rüya gerçekleşmiş olur. Uzun yıllar sonra Yâkub peygamber ölür. Bir müddet sonra da Yûsuf, Cebrail'in cennetten getirdiği elmayı koklayınca ruhunu teslim eder. Züleyhâ, Yûsuf'un mezarına koşar, üzerine kapanır ve o da orada ölür.

Yûsuf u Züleyhâ'da Tipler ve Motifler:

Tip, anlatılardaki tekrar eden karakter kalıplarıdır. Mehmet Kaplan'a göre tip, “eski çağlara ait destanlar ile mesnevilerde, umumiyetle, karakterleri aynı kalan kişilerdir.”⁵Motif, anlatıda kahramanın eylemleriyle doğrudan bağlantılı olarak gelişir ve toplumun inanç sistemi ile kültürel yaşam biçimini yansıtır. “Tip, anlatının taşıyıcısıdır; motif ise onun yapı taşıdır.” Anlatmaya dayalı metinlerde olayın merkezinde yer alan ve ait olduğu toplumsal sınıfın belirgin özelliklerini taşıyan kişiye “tip” denir. Tip, temsil ettiği sosyal katmanı karakteristik yönleriyle yansıtarak esere gerçeklik duygusu kazandırır. Bu nedenle kurmaca metindeki tipler ile toplumdaki gerçek kişiler arasında güçlü benzerlikler bulunur; okuyucu, yazarın çevresindeki insanları aktardığını düşünür.

Tipler kimi zaman doğal biçimde çizilirken kimi zaman da idealize edilerek abartılı özelliklerle sunulur. İdealize edilen kahramanlar ister olumlu ister olumsuz olsun, olağanüstü nitelikler-

5 Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-III “Tip Tahlilleri”*. (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007), 5.

le öne çıkar. Edebî metinlerdeki başkahramanın olumlu özelliklerinin ortaya çıkmasında olumsuz özellikler taşıyan tiplerin de katkısı vardır. Bunlar genelde toplumun sevmediği tiplerdir. Kahramanın yolculuğunu tamamlayabilmesi için olumsuz özellikler gösteren “*düşman tipi*”nin eylemleri gereklidir. Düşman her zaman kahramanın uzağında değildir. Bazen de kahramanın birinci dereceden yakını yani akrabası olabilir... Halk hikâyelerinde insanlardan oluşan düşman tipler aile içinden olması yönüyle erkek ve kadın düşman tipler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Aile içinden erkek düşmanlar “Baba Düşman Tipi, Erkek Kardeş Düşman Tipi, Amca Düşman Tipi”nden oluşur. Aile içinden kadın düşmanlar çoğunlukla “Anne Düşman Tipi”nden oluşur⁶. Yûsuf’un karşısında duran düşman tipi erkek kardeş düşman tipidir.

Mesnevide yer alan motifleri incelemeyen önce “motif” kavramını da kısaca açıklamak yazıyı daha anlamlı kılacaktır. Halk anlatılarında motif, metnin anlamlı en küçük birimi olarak kabul edilmekte ve anlatıya tematik bütünlük sağlayan destek birimler şeklinde ortaya çıkmaktadır.⁷ Alptekin’e göre bir anlatıda motifin var olabilmesi için olağanüstülük unsurunun bulunması gerekmektedir. “Halk nesrinde motif olabilmesi için, olağanüstülüğün olması gerekmektedir. Bu olağanüstülük, kahramanda, olayda, zamanda, mekânda, kısacası nesirdeki her türlü olayda karşımıza çıkabilir”⁸ Mesnevideki olayların birbirine bağlılığını ve hikâyenin bütünlüğünü sağlayan bu küçük parçalardır. Züleyhâ’nın, Yûsuf’a âşık olması ve onu elde etmek için yaptığı hileler, kavuşmak için uzun yıllar beklemesi diğer aşk hikâyelerine göre “alışılmamış ve çarpıcı oluşuyla dikkati çeken bir unsurdur.”⁹ Bu kavramsal çerçeve, Yûsuf u Züleyhâ’daki tip ve motiflerin işlevini anlamada yol gösterici olup anlatının hem tematik bütünlüğünü hem de kültürel bağlamını ortaya koymaktadır.

Yûsuf u Züleyhâ anlatısında motifler, doğrudan kahramanların eylemleriyle şekillenir ve dönemin inanç sistemi ile kültürel değerlerini yansıtır. Bu bağlamda Yûsuf’un rüyası, kardeşlerinin kıskançlığı, kuyuya atılış, Züleyhâ’nın aşkı ve iftirası gibi motifler hem olay örgüsünü ilerletir hem de toplumsal ve dini bağlamı görünür kılar.

Mesnevide karakterler, iyi ve kötü olmak üzere iki karşıt kutupta tasvir edilmektedir. İyiler arasında Yûsuf ve Yâkub öne çıkarken Züleyhâ, Yûsuf’un kardeşleri ve saray çevresi olumsuz/kötü tipler olarak karşımıza çıkar. Ancak anlatının sonunda Züleyhâ, başlangıçtaki olumsuz konumundan uzaklaşarak dönüşüm geçirir ve iyiye yönelen bir karakter hâline gelir.

Tipler:

Mehmet Özdemir, düşman tiplerin edebî eserlerde “toplumdaki bütün kötülüklerin temsilcisi” olduğunu, düzeni bozan, hile ve entrikaya başvuran, kahramanı hedefine ulaştırmaktan alıkoyma-

6 Mehmet Özdemir, Aşk ve Kahramanlık Konulu Türk Halk Hikâyelerinde Düşman Tipi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 10/18 (2018), 239-266.

7 Mehmet Emin Bars, Kerem ile Aslı Hikâyesinde Olağanüstülük Motifleri, *The Journal of Academic Social Science Studies* 3/1 (2010), 15.

8 Ali Berat Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2005), 289.

9 Ali Duymaz, *Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2001), 145.

ya çalışan kişiler olarak tanımlamaktadır... Düşman tipinin en belirgin özelliği planlı ve programlı hareket etmesidir.¹⁰ Bu tiplerin davranışlarının temelinde kıskançlık vardır. Düşman tipler kurnaz, kâfir, dinsiz, dev, şeytan'dır. Vurdu-kırdı, savaş, ihanet, her türlü zarar ve zorbalık, nefret etmek, kin gütmek, öfke duymak yanında; aldatmak, hainlik, zalimlik, kıskançlık, dedikoduculuk, iftira atmak, taş yürekli ve belâ olmak, menfaat gütmek vb. gibi eylemleri planlı programlı bir şekilde gerçekleştirirler.¹¹

Bu çerçevede Yûsuf u Züleyhâ kıssasında Yûsuf'un kardeşleri ve Züleyhâ, düşman tipinin iki farklı tezahürünü temsil eder. Kardeşler, kıskançlık ve kin duygularıyla Yûsuf'u kuyuya atarak onun hayatını tehdit eden "yakın akraba düşman" tipini yansıtır. Özdemir'in belirttiği gibi, düşman tip çoğu kez "kötü akrabalar ve yakınlar" şeklinde karşımıza çıkar; bu durum Yûsuf'un kardeşleri örneğinde açıkça görülmektedir. Züleyhâ ise kahramanı baştan çıkarma girişimiyle entrika ve hileye başvuran düşman tipini temsil eder. Onun Yûsuf'a yönelik iftirası, Özdemir'in düşman tip için vurguladığı "kendi zevki için değil, toplumun ona yüklediği kötü özelliklerden dolayı düşman olmak zorunda olan" figür tanımıyla örtüşmektedir.

Dolayısıyla Yûsuf kıssasında düşman tipler, hem aile içinden gelen kıskançlık ve ihanetle hem de dışsal entrika ve baştan çıkarma ile kahramanın yolunu kesen unsurlar olarak işlev görür. Bu tipler sayesinde Yûsuf'un sabrı, ahlaki üstünlüğü ve ilahi seçilmişliği görünür hâle gelir; düşman tipin olumsuzluğu, kahramanın olumlu niteliklerini daha belirgin kılar.

Motifler:

Annesizlik/ Öksüz kalma:

Mesnevide Yûsuf'un iki yaşında annesiz kalması Yûsuf 'un koruyucu figürden yoksun kalması, yalnızlık ve kaderine teslimiyetin başlangıcıdır.

*"Ayı vü günü tamâm oldu
Doğdu Bünyâmin anası öldü
...
Kaldı Yûsuf iki yaşında yetim
Ammesi ana şefkat etti azîm"*¹²

Rüya Motifi

Rüya, anlatı geleneğinde önemli bir rol oynamaktadır. Bazı rüyalar bireyin toplumsal konumunda değişime yol açarak statü değişimini sağlayan karmaşık motifler aracılığıyla anlatı yapısında dönüştürücü bir unsur haline gelir. Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinde rüya motifi özellikle 'haberci rüya' işleviyle öne çıkar. Yûsuf'un rüyası gelecekteki yüceliğini bildirirken, babası Yâku-

10 Mehmet Özdemir, Aşk ve Kahramanlık Konulu Türk Halk Hikâyelerinde Düşman Tipi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 10/18 (2018), 249.

11 Özdemir, Aşk ve Kahramanlık Konulu Türk Halk Hikâyelerinde Düşman Tipi, 256.

12 Naci Onur, Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî, 61.

b'un rüyası oğlunun kaderine dair önsezi niteliği taşır. Yûsuf'u kuyudan çıkararak Mâlik'in rüyası olayların seyrini değiştiren bir işaret olarak belirir. Züleyhâ'nın birden fazla kez gördüğü rüyalar ise hem aşkın başlangıcını hem de onun manevi dönüşümünü haber eden sahneler olarak dikkat çeker. Bu örnekler, eserde rüyanın yalnızca bireysel bir deneyim değil, aynı zamanda anlatı yapısında yönlendirici ve dönüştürücü bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

Yûsuf'un Rüyası: Yûsuf'un rüyasında on bir yıldız ile Güneş ve Ay'ın kendisine secde ettiklerini görmesi ve rüyanın gerçekleşmesi.

*"Anun için düşünde ol dilber
Gördü on bir nücûm u şems ü kamer*

*Bende gibi ederler ana sücûd
Göricek anı ol latif vücûd"¹³*

Yâkub'un Rüyası: Yâkub Aleyhisselam, rüyasında bir dağ başında, öldürmek için, Yûsuf Aleyhisselamın üzerine on kurdun saldırdığını, onlardan bir kurdun (on bir kurt) ise onu koruduğunu sonra yer yarılıp içine girdiğini; ancak üç gün sonra oradan çıkabildiğini görmüş, bunun için de kendileri ile birlikte kıra gitmesi için izin isteyen diğer oğullarına 'Onu, kurt yemesinden korkuyorum!' demiştir.¹⁴ Mesnevîde Yâkub'un rüyası şu beyitlerle aktarılır:

*"Hâbda görmüş idi bir yüce dağ
Kullede kendi pür-fürûğ-ı ferâğ*

*Yûsufu gördü ka'r-ı vâdîde
Oynar iken safâ vü şâdîde*

*On kadar kurt ana yapıştılar
Sanasın lokmadır kapıştılar*

*Kasd eder kandi ol araya gele
Yûsuf'u anların elinden ala*

*Feth olunmadı çün der-i dermân
Yer yarıldı vü Yûsuf oldu nihân*

*Uyanıp çünkü hâb imiş bildi
Hakka şükr etti çok senâ kıldı"¹⁵*

13 Naci Onur, Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî, 69.

14 M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 275.

15 Naci Onur, Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî, 74-75.

Mâlik'in Rüyası:

Mâlik, Yûsuf'un kuyudan çıkarılıp satılincaya kadar geçen sürede onunla beraberdir. Mesnevide Medyen şehrinden gelen bir kervanın reisi olarak anlatılır. Mâlik'in elli yıl önce görmüş olduğu rüyâ ve bu rüyânın tabiriyle hareket ederek Yûsuf'u kuyuda bulması ve onu çıkarması mesnevide oldukça uzun bir şekilde işlenir (1520-2293, 3226-3462. beyitlerde).¹⁶

*“Medyen'in karbânî Mısr'a meger
Raht u baht ile eylemiş idi sefer*

...

*Ol ki salâr-ı kârbân idi
Ehl-i tedbir ü kârdân idi*

...

*Mâlik idi o hâcenin nâmı
Kesb ile hoş geçerdî eyyâmı*

*Râviler der ki tıfl iken bu güyâ
Bir gece gördü bir aceb rü'yâ*

*Gördü Ken'ân diyârına ermiş
Yenine anda bir güneş girmiş*

...

*Turup ol dem mu'abbire gitti
Düşde ol gördüğün beyân etti*

...

*Mâlik işitit çün bu te'vîli
Sefer-i Şâm'a etti ta'cili*

...

*Bu nidâyı işitti çün Mâlik
Elli yıl oldu ol yola sâlik*

...

*Mâlik etmişti azm-i cânib-i Şâm
Elli yıl ol dem olmuş idi tamâm*

...

*Baktı Mâlik çü nâka hâline
Düştü gönlü düşü hayâline”¹⁷*

Züleyhâ'nın Rüyası:

Rüya motifi gerek halk hikâyelerinde gerekse âşıklık geleneğinde sıklıkla karşılaşılan bir anlatı unsurudur. Bu motifte âşık, çoğunlukla çocukluk veya gençlik döneminde gördüğü rüya aracılığıyla sevgiliyi tanır ve onu bulmak için yola çıkar. Bu hikâyelerde âşık olan ve aşkı uğruna türlü cefalara katlanan kişi çoğunlukla erkektir. Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinde ise bu geleneksel motif özgün bir biçimde işlenmiştir: Züleyhâ, birden fazla kez rüyasında Yûsuf'u görerek

16 Naci Onur, Yûsuf u Züleyhâ (İnceleme-Metin), 103-108.

17 Naci Onur, Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî, 131-133.

ona âşık olur. Züleyhâ'nın Yûsuf'u ilk kez rüyasında gördüğünü anlatan beyitler:

*“Bir gece kim bu nakş bend-i hayâl
Levh-i dilde yazardı nakş misâl*

...

*Mağribin mihr-i âlem-ârâsı
Mâh-peykerlerin Züleyhâ'sı*

...

*Seyr ederken riyâz-ı pehnânı
Zâhir oldu gazâl-i Ken'ânı*

*Bir gönül sayd edici cân gördü
Nice cân bir güzel cüvân gördü*

...

*Gördü çün bu cemâli ol miskîn
Düştü yüz cân ile o çâha hemîn*

...

*Hâb içinde uyandı gafletten
Şâhid-i ma'ni gördü sûretten¹⁸*

Züleyhâ'nın ikinci kez Yûsuf'u rüyasında görmesi:

...

*Gözünü yumdu çün cihândan o cân
Açtı hüsnü nikâbını cânân*

...

*Dil-i âşıkta zâhir oldu bu nûr
Etti evvelki sûret ile zuhûr¹⁹*

Züleyhâ, üçüncü kez rüyasında gördüğünde Yûsuf'la konuşur.

*“Yine cânında buldu cânânı
Yine tahtında gördü sultânı*

...

*Bir iki lahza gözden olma nihân
Nâmını söyle şehrin eyle ayân*

*Dedi mahbûb-ı râz-ı penhânı
A'ni serv-i riyâz-ı Ken'ânı*

*Meskenim Mısr anun azîzi benem
Hân-ı bahtın nebât-rîzi benem²⁰*

18 Naci Onur, *Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî*, 186-189.

19 Naci Onur, *Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî*, 201.

20 Naci Onur, *Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî*, 210.

Yola Çıkma/Hicret/ Göç Motifi:

Halk anlatılarında aksiyonu sağlayan temel unsurlardan biri de kahramanın yolculuğa çıkmasıdır. Kahramanın macera dolu yolculuğa çıkmasını sağlayan hareketi, Campbell *maceraya çağırır* olarak adlandırarak bu durumu “*benliğin uyanması*” olarak tanımlar. Kahramanın yolculuğunda “eşikten geçiş” ve “geri dönüşün imkânsızlığı” önemli aşamalarıdır. Yûsuf kıssasında da bu aşama, onun kuyudan çıkarılıp Mısır’a doğru yola koyulmasıyla gerçekleşir. “Yûsuf kuyudan çıkarılmıştır. Fakat artık geriye dönüş yolu onun için kapanmıştır. Mısır yolu, yazgısının yeni satırları gibi önünde uzanmaktadır.”²¹ ifadesi, bu dönüşümsüz yolculuğun en güçlü anlatımıdır. Yûsuf’un da kuyudan çıkarılması, çocukluk döneminin kapanışı ve yeni bir kimlik kazanma sürecinin başlangıcıdır. Kahramanın yolculuğu bağlamında bu olay, Yûsuf’un kaderinde yeni bir yazgı kapısının açılması anlamına gelir.

Kahramanın “yeni dünyaya adım atma” aşaması, bireyin sınanacağı ve olgunlaşacağı dönemin başlangıcıdır. Yûsuf’un Mısır’a gidişi, onun için bu yeni dünyanın kapısıdır; kahramanın erginlenme sürecinde karşılaştığı sınavlar gibi Yûsuf da Mısır’da sınanarak olgunlaşacaktır.

Kuyu/Zindan Motifi:

Klasik şiirde çâh-ı Yûsuf, kardeşleri tarafından kıskançlıkla kuyuya atılan Yûsuf’un hikâyesine telmih olarak sıkça kullanılmıştır. Bu kuyu hem karanlık ve çaresizlik mekânı hem de kaderin yeni bir aşamasına geçişin sembolü olarak görülür.²² Yûsuf’un kuyuya atılması, onun için bir sınanma ve kaderin başlangıç noktasıdır. Mesnevide kuyu hem fiziki hem de manevi boyutlarıyla tasvir edilmiştir.²³

Kuyunun tasviri ve Yûsuf’un kuyuya atılması ile ilgili beyitlerden örnekler:

“Çarh-ı gerdûn ki dûn perverdir

Nice bî-ser katında serverdir

...

Arz ardında var idi bir çâh

Dil-i zâlim gibi derûnu siyâh

Deheni benzer ejdehâ femine

Düşse âdem helâk olur demine

...

Yûsuf’u atmak için ihvânı

Göricek k’ey beğendiler anı

...

21 Hasan Aktaş, *Abdurrahman Gubârî Yûsuf u Züleyhâ (İnceleme-Metin)*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2006, Yüksek Lisans Tezi), 37.

22 Hanife Koncu, “Klasik Türk Şiirinde Kuyu, Zindan ve Mağaranın Bazı Kullanımları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 30 (2003), 307.

23 Hasan Aktaş, *Abdurrahman Gubârî Yûsuf u Züleyhâ*, 2006.

*Yalvarıp ol nigâr ağlar idi
Üşüp anlar elini bağlar idi*

*Bir pula almayıp anun dileğin
Bağladılar iki gümüş bileğin*

...
*Saldılar ka'r-ı çâha çûn anı
Bir cefâkar kesti urganı*

Düştü çâh üzre çûn o âlem-tâb

Sanki hurşîdin oldu menzili âb"²⁴

Yûsuf'u kuyudan çıkaran Medyen şehrinden gelen bir kervan reisi olan Mâlik'tir.

*"Teşnelik menziline çâh bulur
Mâ umarken içinde mâh bulur*

...
*Renc umarken kimisi gence erer
Yitirip kimi genci rence erer*

...
*Çıktı çâhdan çü Yûsuf-ı haver
Menzili burc-ı delv oldu meger*

...
*Kârbân geldi çünkü çâha yakîn
Cümle üstür ana yollandı hemîn*

...
*Merkebin çâha sürdü ol âgâh
Bildi kim andadır murâdına râh*"²⁵

Kuyunun çekim yönü kendine doğrudur; içine çeker. Yûsuf da hikâye boyunca bir kuyu gibi etrafındakileri kendine çeker. Nitekim Yûsuf kuyuda iken kuşların kuyunun üzerinde tavaf etmeleri, onun varlığının etrafında bir cazibe merkezi oluşturduğunu; bu merkezin hem maddi hem de manevi düzlemde çevresindekileri kendine yönlendirdiğini sembolize eder. Bu sahne, Yûsuf'un hikâye boyunca bir 'çekim odağı' olarak konumlanışını kuyu ile kuşların tavaf hareketi arasında kurulan simgesel bağ üzerinden pekiştirir.

*"Gördü kuşlar tavâf ederler anı
Uçmak istedi ana kuşça cânı*

...
*Gördüler çünkü kuş üşer kuyuya
Dediler bu nişândır anda suya*"²⁶

Hız. Yûsuf, zindanda mahkumlara hak dini tebliğ edip öğrettiği için bu mekân "Medrese-i

24 Naci Onur, Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî, 87-88.

25 Naci Onur, Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî, 130-133.

26 Naci Onur, Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî, 133-134.

Yûsufiye” olarak da adlandırılır. Bir görüşe göre de Hz. Yûsuf zindanda iç eğitimini alarak mirasını tamamlamıştır.²⁷ Bu olay, zahiren bir cezalandırma olsa da tasavvufî yorumlarda iç eğitim ve olgunlaşma süreci olarak değerlendirilir. Güleç’in aktardığına göre Yûsuf zindanda iken, Cebrail’e Allah’ın kendisinden razı olup olmadığını sorması ve Cebrail’in razı olduğunu söylemesi üzerine “O (Tanrı) razı olduktan sonra ne kadar kalırsam kalayım” diyerek Allah’ın rızasını merkeze almış ve zindanı bir manevî yükseliş mekânı olarak görmüştür.²⁸

Dolayısıyla Yûsuf kıssasında kuyu motifi, kardeşlerin ihanetiyle başlayan düşüş ve kaderin eşliğini; zindan motifi ise Yûsuf’un sabır, tebliğ ve içsel olgunlaşma yoluyla ulaştığı manevî yükselişi sembolize eder. Bu iki mekân, mesnevide Yûsuf’un hayatındaki dönüm noktalarını işaret eden güçlü semboller olarak yer almaktadır.

İmtihan Motifi:

Campbell’in monomit kuramında kahramanın yolculuğunun ikinci aşaması olan “erginlenme”, kahramanın sınavlarla dolu bir süreçten geçerek benliğini keşfetmesi ve olgunlaşmasıyla ilgilidir. Bu aşamada kahraman, çeşitli engellerle karşılaşır; sınavlar yolu, baştan çıkarıcı kadınla karşılaşma, tanrılaşma ve nihai ödül gibi deneyimler onun dönüşümünü sağlar.²⁹ Neslihan Polat Aktaş’ın Cemşid ü Hurşid mesnevisini Campbell’in monomit kuramına göre incelediği çalışmada, Cemşid’in devler ve ejderhalarla mücadelesi, zorlu tabiat engellerini aşması ve zindana düşmesi gibi olaylar kahramanın “imtihan” sürecinin örnekleri olarak değerlendirilir; bu sınavlar onun hem sevgilisine kavuşma yolunda olgunlaşmasını hem de kahramanlık vasfını kanıtlamasını sağlar.³⁰ Benzer biçimde Yûsuf u Züleyhâ kıssasında da kahramanın yolculuğu imtihan motifi etrafında şekillenir. Yûsuf’un kardeşlerinin kıskançlığı sonucu kuyuya atılması, Züleyhâ’nın baştan çıkarma girişimi, Yûsuf’un haksız yere zindana atılışı ve nihayetinde rüya tabirleri sayesinde Mısır’da yükselişi, Campbell’in “erginlenme” aşamasında öngördüğü sınavlar ve ödül döngüsüne karşılık gelir. Bu olaylar, Yûsuf’un ahlaki üstünlüğünü ve sabrını ortaya koyarken aynı zamanda toplumun inanç sistemine uygun bir mesaj üretir. Dolayısıyla hem Cemşid’in hem Yûsuf’un anlatılarında görülen imtihan motifi, kahramanın bireysel olgunlaşmasını ve kültürel değerlerle uyumlu bir dönüşümünü sembolik düzeyde görünür kılar.

Kahramanın Geri Dönüşü/Kavuşma Motifi:

Arketipsel eleştiri bağlamında kahramanın yolculuğunun son aşaması “geri dönüş”tür. Gökcan’ın belirttiği gibi kahraman, ağır sınavlardan geçtikten sonra “olgunlaşmış ve amacına ulaş-

27 İsmail Güleç, “Mutasavvif Şairlerde ‘Zindan Kavramı’, Zindanlar ve Mahkûmlar”, *M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Merkezi, Hapishaneler Sempozyumu 4-5 Aralık 2003*, haz. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, (İstanbul: Babil, 2006), 181-190], 181.

28 İsmail Güleç, “Mutasavvif Şairlerde ‘Zindan Kavramı’, Zindanlar ve Mahkûmlar”, 183.

29 Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (Sabri Gürses Çev.) (İstanbul: İthaki Yayınları, 2017) 40.

30 Neslihan Polat Aktaş, Cemşid’in Yolculuğu: “Cemşid ü Hurşid” Mesnevisinin Joseph Campbell’in Monomit Kuramına Göre İncelenmesi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 5/4 (2021) 1913.

miş olarak dönmesi” ile yolculuğunu tamamlar.³¹ Yûsuf’un kıtlık döneminde kardeşleriyle yeniden karşılaşması, onları affetmesi ve babası Yakub’u yanına davet etmesi bu geri dönüş motifinin somut bir örneğidir.

Kahramanın geri dönüşü, Jung’un bireyleşme sürecinde öz benliğe ulaşma aşamasıyla örtüşür. Yûsuf’un kardeşleriyle barışması ve ailesiyle birleşmesi, onun hem bireysel olgunlaşmasını hem de “kahramanın geri dönüşü/kavuşma motifi”ni³² gerçekleştirdiğini gösterir.

Kahraman yolculuğun sonunda topluma ve ailesine yeniden katılır, kazandığı olgunluğu paylaşır. Yûsuf’un gömleğini Yehuda ile babasına göndermesi ve Yâkub’un gözlerinin açılması, bu dönüşün sembolik doruk noktasıdır. Böylece Yûsuf’un yıllar önce gördüğü rüya gerçekleşir ve “kahramanın geri dönüşü” tamamlanır.³³

Formulistik Sayı Motifi:

Mesnevide, Yûsuf’un iki yaşında annesiz kalması. Yâkub peygamberin rüyasında on bir kurdun Yûsuf’a saldırdığını ve Yûsuf’un yer yarılıp içine girdiğini üç gün sonra çıktığını görmesi. Yûsuf’u kıra götüren kardeşlerinin üç fersah yol gittikten sonra onu kuyuya atmaları. Üç gün kuyuda kalan Yûsuf’un, dördüncü gün kuyudan çıkması. Mısır şâhının rüyasında gördüğü yedi semiz sığır, yedi cılız sığır, yedi demet taze buğday başağı, yedi demet kuru buğday başağı görmesi, Züleyhâ’nın yedi odalı sarayı, ailesine kavuşan Yûsuf’un kırk gün onları sarayında ağırlaması. İki, üç, yedi, on bir, kırk sayıları mesnevide karşımıza çıkan formulistik sayı motiflerindedir.

İki Sayısı: Dede Korkut anlatılarında “iki” sayısı çatışma ve karşıtlıkların sembolü olarak öne çıkarken Yûsuf kıssasında da benzer bir işlev üstlenir. Yûsuf iki yaşında annesiz kalmıştır.

*“Kaldı Yûsuf iki yaşında yetim
Ammesi ana şefkat etti azîm”³⁴*

Bu durum onun hayatında erken yaşta bir ayrılık ve ikilik yaratır. Anne-baba bütünlüğünün bozulmasıyla Yûsuf’un kaderi “ikiye bölünmüş” olur. Bir yanda babanın varlığı, diğer yanda annesizliğin boşluğu. Bu ikilik, Yûsuf’un ilerleyen yaşamında kardeşleriyle çatışması, kölelikten Mısır azizliğine yükselmesi, zindan ile özgürlük arasında sınanması gibi karşıtlıkların başlangıç noktasıdır. Dolayısıyla “iki” sayısı, Yusuf kıssasında hem eksilmenin sembolü hem de karşıtlıkların Yûsuf’un kaderini belirleyen ilk işareti olarak söyleyebiliriz.³⁵

31 Melike Gökcan, Yusuf u Züleyha Hikâyelerinde “Yol” Alegorisi ve Arketipal Sembolizm, *Journal of Turkish Studies* 13/15 (2018), 239.

32 Melike Gökcan, Yusuf u Züleyha Hikâyelerinde “Yol” Alegorisi ve Arketipal Sembolizm, 240.

33 Melike Gökcan, Yusuf u Züleyha Hikâyelerinde “Yol” Alegorisi ve Arketipal Sembolizm, 241-242.

34 Naci Onur, Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî, 61.

35 Onur Sömen, “Dede Korkut Boylarında Geçen Formulistik Sayıların İzleri”. *Türk Dünyası Araştırmaları* 121, 238 (Şubat 2019), 35.

Üç Sayısı: Üç sayısı, Türk mitolojisinde ve Dede Korkut anlatılarında kutsallık derecesi yüksek bir sayı olup özellikle “üçleme” kuralı ile zamanın değerini ve olayların dönüm noktalarını sembolize eder. Yûsuf’un üç gün boyunca kuyuda kalması, bu kutsal üçleme kuralının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Dede Korkut’ta üç sayısı baba-anne-çocuk, doğum-yaşam-ölüm gibi temel karşıtlık ve döngüleri simgeler. Kardeşlerinin Yûsuf’u atacakları kuyuya varıncaya kadar üç fersah yol gitmeleri.

*“Bu cefâ ile ol yürekleri seng
Gittiler Yûsuf ile üç ferseng*

*Sürüp ol mâhı bî-kusûr u günâh
Tâ leb-i çâha geldiler nice çâh”³⁶*

Yûsuf’un kuyuda üç gün kalışı da onun hayatında ölüm ile yaşam arasındaki sınırdaki bekle-yişi ve ardından gelecek dönüşümün işareti olarak okunabilir. Halk anlatılarında üç sayısı, olayların tamamlanması ve yeni bir sürecin başlaması için gerekli eşiği temsil eder. Yûsuf’un üç gün sonra kuyudan çıkarılması, kaderinde yeni bir dönemin açılışını işaret eden mitolojik bir sayı motifidir.³⁷

Dört Sayısı: Türk halk inançlarında dört sayısı, düzen, bütünlük ve tamamlanmışlık sembolü olarak görülmektedir.³⁸ Mesnevide Yûsuf, üç gün boyunca kuyuda kalıp dördüncü gün, kuyunun etrafında dinlenmek ve kuyudan su çıkarmak için duran kervan tarafından çıkarılır. Yûsuf’un dördüncü gün çıkarılması düzenin yeniden kurulmasına işaret eder. Çetin’in belirttiği üzere dört, Türk kültüründe istikrar ve yeni bir başlangıcın sayısıdır. Yûsuf’un dördüncü gün kuyudan çıkarılması, onun hayatında yeni bir dönemin başlamasını ve kader çizgisinin dönüşümünü sembolize eder.

Yûsuf’un kuyudan dördüncü gün kurtuluşunu anlatan beyit:

*“Yûsuf’un rûz-ı habsi oldu çehâr
Kaldı çâh içre zâr leyl ü nehâr”³⁹*

Halk inanışlarında dört unsur (su, ateş, hava, toprak) evrenin temelini oluşturur.⁴⁰ Yûsuf’un kuyudan dördüncü gün çıkışı da bu temel unsurların yeniden dengeye kavuşmasıyla ilişkilendirilebilecek bir mitolojik düzenin işaretidir.

Yedi Sayısı: Yedi sayısı, Türk mitolojisinde kutsallık derecesi yüksek bir sayı olup özellikle tamamlanma, kaderin dönüm noktaları ve kozmik düzen ile ilişkilendirilir. Yûsuf kıssasında Mısır kralının rüyasında görülen yedi semiz sığır- yedi cılız sığır ve yedi taze başak-yedi kuru başak karşıtlığı, bu kutsal sayının düzen ve dönüşüm sembolizmini yansıtır.

36 Naci Onur, *Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1991), 86.

37 Onur Sömen, “Dede Korkut Boylarında Geçen Formülistik Sayıların İzleri”, 36-38.

38 Onur Çetin, “Türk Halk İnançlarında Mitolojik Bir Sayı Örneği: Dört”, *III. Uluslararası Develi-Âşık Seyrânî ve Türk Kültürü Kongresi, Türk Kültürü Bildirileri C.3*, 2023, 199-205.

39 Naci Onur, *Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî*, 131.

40 Onur Çetin, “Türk Halk İnançlarında Mitolojik Bir Sayı Örneği: Dört”, 199-205.

Dede Korkut anlatılarında yedi sayısı, anlatının akışını güçlendiren tekrarlarla ve yedi gün, yedi kat gök, yedi kahraman gibi motiflerle karşımıza çıkar. Yûsuf kıssasında da yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık döngüsü, anlatının dramatik yapısını kuran bir mitolojik zaman döngüsü olarak okunabilir.

Halk anlatılarında yedi sayısı, insanın sınanma süreçlerini ve evrensel düzeni sembolize eder.⁴¹ Yûsuf, yedi yaşında iken gelişir, ilim ve hikmet sahibi olur.⁴² Bunu mesnevideki şu beyit ile anlıyoruz:

*“Çünkü yedi yaşı tamâm oldu
Hüsn ü hulk ehline imâm oldu
...
Az yaşında tamâm oldu irfânı
Hased ettiler ana ihvânı”⁴³*

Züleyhâ, yedi yaşını tamamladığında yüzü ayın on dördü kadar güzel ve parlak, ünü yedi iklimi tutmuştur. Bu yaşında iken rüyalar görüp Yûsuf’a âşık olur.

*“Yedi yaşını çün tamam sürdü
Yüzü ayının oldu on dördü”⁴⁴*

Züleyhâ’nın yedi odalı ve yedi kapılı sarayı ve Yûsuf’un yedinci kapıdan çıkışı, bu sınanma ve düzen sembolizminin yeniden yorumlanmış bir örneğidir. Yûsuf’un yedi odalı sarayda sınanması altı kapıyı geçip yedinci kurtuluş kapısında⁴⁵ Züleyhâ’nın eşi ile karşılaşması, Yûsuf’un Mısır azizi Kıtfir’in sarayındaki yaşantısının dönüm noktasıdır. Dolayısıyla yedi sayısı, Yûsuf kıssasında hem kozmik düzenin hem de bireysel kaderin sembolü olarak işlev görmektedir.

Züleyhâ’nın yedi odalı sarayında yaşananları anlatan beyitlerin bir kısmı:

*“Yârını lu’b ile ilette o cân
Ol yedi hâne evveline revân
...
Eyledi kapıyı Semerkandî
Tâ büt-i çînin ola pâ-bendi
...
Yapışıp yine dest-i yârına
Girdi andan ikinci dârına

Anı da çün kilitledi muhkem
Yûsuf’un gönlünü kilitledi gam
...*

41 Onur Sömen, “Dede Korkut Boylarında Geçen Formülistik Sayıların İzleri”, 42-45.

42 Naci Onur, Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî, 105.

43 Naci Onur, Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî, 63-64.

44 Naci Onur, Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî, 184.

45 Suzan Orçan, “Yunus Emre Divanı’nda Yedi Kapı Sembolizmi”. *Eskiyeni* 53 (Haziran 2024), 855.

*Sözü bu evde ettiler kûtâh
Hâne-i sâlis oldu menzil-gâh*

...
*Ermedi çün visâl-i cânâne
Heft duzah göründü şeş hâne*

*Altı evden geçip o mihr-i cemâl
Umdü bula yedinci evde visâl”⁴⁶*

On bir sayısı: Yûsuf’un rüyasında on bir yıldız ile Güneş ve Ay’ın kendisine secde ettiklerini görmesi.

*“Anun için düşünde ol dilber
Gördü on bir nücûm u şems ü kamer*

*Bende gibi ederler ana sücûd
Göricek anı ol latif vücûd”⁴⁷*

Kırk sayısı: Kırk sayısı, Türk mitolojisinde ve halk anlatılarında tamamlanma, olgunlaşma ve kutsal bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Yûsuf kıssasında Yûsuf’un ailesine kavuştuktan sonra onları sarayında kırk gün ağırlaması, bu kutsal sayının yeniden yorumlanmış bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Dede Korkut anlatılarında kırk sayısı, özellikle kırk yiğit, kırk gün, kırk gece gibi tekrarlarla anlatının akışını güçlendirir. Yûsuf kıssasında da kırk gün boyunca ailesini ağırlaması hem aile bağlarının yeniden kurulması hem de kaderin tamamlanma süreci açısından kırk sayısının işlevini yansıtır. Halk anlatılarında kırk sayısı, insanın sınanma ve olgunlaşma süreçlerini sembolize eder.⁴⁸ Yûsuf’un kırk gün boyunca ailesiyle birlikte olması, onun uzun ayrılıklardan sonra tamamlanmış bir mutluluk ve bütünleşme dönemine eriştiğini gösterir.

Başkahramanın Soylu Aileden Gelme Motifi:

Türk destanlarında başkahramanların soylu ailelerden gelmesi motifi, anlatıya meşruiyet ve kutsallık kazandıran bir unsur olarak öne çıkar.⁴⁹ Benzer biçimde Yûsuf kıssasında da Yûsuf’un soyunun peygamberler silsilesine mensup olması ve Hz. İbrahim’e dayandırılması,

*“De bunu gelse bir belâ nâ-gâh
Hasbiyallah lâ ilâhe sivâh*

*Okudu bunu ceddin İbrâhîm
Gülsitân oldu ana nâr-ı azîm”⁵⁰*

İshak peygamberin torunu olması, babasının Yâkub peygamber olması kahramanın seçilmişliğini ve olağanüstü niteliklerini önceden işaret eden bir motif işlevi görmektedir. Soy vurgusu öne çıkarılırken mesnevide İshak peygamberin kuşağından da bahsedilir. Yûsuf, iki yaşında öksüz kaldıktan sonra ona ha-

46 Naci Onur, Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî, 314-316.

47 Naci Onur, Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî, 69.

48 Onur Sömen, “Dede Korkut Boylarında Geçen Formulistik Sayıların İzleri”, 45-47.

49 Çaşteğin Turgunbayer, “Türk Dünyası Destanlarında Ortak Motifler Üzerine”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 24 (2007), 95.

50 Naci Onur, Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî, 82.

lası bakar.

*“Besledi anı ammesi İnâs
Oldu Yûsuf ana ehebbü ’n-nâs”⁵¹*

Bir süre sonra oğlunun hasretine dayanamayan Yâkup peygamber, oğlunu yanına almak ister. Yûsuf’tan ayrılmak istemeyen halası, babası İshâk peygamberden kalan kuşağı Yûsuf’un beline bağlar. Bir hile ile Yûsuf’u yanında tutmayı başarır.

*“Kalbini pür-küdûret etti melâl
Hîle tedbirin eyledi fi ’l-hâl*

*Ne kemer vasla-i sa ’âdet idi
Her ne hasta kuşansa sıhhat idi*

*Güzer ettikte hazret-i pederi
Kalmış idi ana meger kemeri*

...
*Yok iken Yûsuf’un meger haberi
Meger eliyle kuşattı ol kemeri*

*Kuşatıp anı verdi Yakûb ’a
Kemerin muhkem etti âşûba*

...
*Anca teftîş ü bunca dikkat ile
Geldi Yûsuf miyâna nevbet ile*

*Yok iken kulca fitne cânına
Kemeri buldular miyânında*

...
*Yûsuf’u aldı kendi hânesine
Vasla erdi kemer bahânesine”⁵²*

Bu bağlamda, destanlarda han soyuna mensubiyet ile Yûsuf kıssasında peygamber soyuna mensubiyet arasında yapısal bir paralellik kurmak mümkündür; her iki durumda da soy bağı, kahramanın toplum nezdindeki otoritesini ve kutsallığını pekiştiren bir kültürel göstergedir.

Yalnızlık Motifi:

Kahraman mücadelesinin en kritik anlarında çoğunlukla yalnız bırakılır; bu yalnızlık, kahramanın bireysel gücünü ve iradesini sınanan bir unsur olarak işlev görür.⁵³ Bu tespit, Yûsuf u Züleyhâ kıssasında da açık biçimde karşılık bulmaktadır. Yûsuf, kardeşlerinin kıskançlığı sonucu kuyuya atıldığında, Züleyhâ’nın baştan çıkarma girişimi karşısında ve zindana haksız yere kapatıldığında yalnızdır. Onun bu yalnızlık anlamı, sadece fiziksel bir terk edilmişlik değil, aynı zamanda sabır, iman ve ahlaki kararlılık üzerinden sınandığı imtihan motifinin merkezini oluşturur. İmtihan, bireyin içsel direncini ve manevi bağlılığını ölçen bir süreçtir; Yûsuf’un yaşadığı her yalnızlık, bu sürecin bir aşaması olarak işlev görür. Kuyu, baştan çıkarma ve

51 Naci Onur, Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî, 61.

52 Naci Onur, Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî, 62.

53 Ülkü Kara Düzgün, “Türk Destanlarında Merkezi Kahraman Tipinin Tipolojisi” *Folklor/Edebiyat* 18/70 (2012), 30.

zindan gibi sahneler, kahramanın dışsal tehlikelerle değil, içsel dayanıklılığıyla sınındığı imtihan alanlarıdır. Dolayısıyla, destan tipolojisinde yer alan “kahramanın en tehlikeli durumlarda yalnız kalması” özelliği, Yûsuf’un anlatısında imtihan kavramıyla birleşerek kahramanın bireysel olgunlaşmasını, ilahi seçilmişliğini ve manevi üstünlüğünü görünür kılan bir motif hâline gelmektedir.

Olağanüstülük Motifi:

Olağanüstülük, anlatılarda sıradan deneyimlerin ötesine geçen, alışılmışın dışında kalan ve çoğu zaman hayranlık uyandıran olayları ifade eden bir kavramdır. Beklenmedik ve farklı özellikler taşıyan bu unsurlar genellikle şaşkınlıkla karşılanır. Olağanüstülük, anlatı metinlerine gizem katan daha önce görülmemiş unsurlardır.⁵⁴ Bu yönüyle olağanüstülük, anlatının hem estetik hem de kültürel boyutunu zenginleştiren bir öge olarak işlev görmektedir.

Yûsuf u Züleyhâ kıssasında olağanüstülük motifleri anlatının merkezinde yer almakta ve olay örgüsünü yönlendirmektedir. Yâkub’un her çocuğunun meydana gelişiyile ortaya çıkan budağın, Yûsuf’un dünyaya gelişiyile ortaya çıkan budağın diğerlerinden daha fazla serpilip büyümesi onun diğerlerinden farklı ve cazibesinin, güzelliğinin fevkalade oluşuna işaretir.⁵⁵

*“Der ki sahn-ı sarây-ı Ya’kûb’î
Bir ağaç zâhir etti çün tûbî*

...
*Bunca hüsn ile anı Rabb- hakîm
Etti bir hoş kerâmetti hem anun*

...
*Bassa oğlan belâğatta ayağı
Olur idi o sebze gün tabağı*

...
*Kadd-i Yûsuf misâli zibâ şâh
Bildi bitirmez olmadı küstâh”⁵⁶*

Yûsuf’un çocuk yaşta gördüğü ve geleceğini haber veren rüyası, olağanüstülüğün en belirgin örneklerinden biridir; bu rüya hem anlatının başlangıcını oluşturur hem de ilahi seçilmişlik fikrini görünür kılar. Yâkub peygamberin babasından kalan kuşağı kim giyse onu koruduğuna inanılması, iyileştirmesi. Bu durum mesnevide şu beyitlerle ifade edilir:

*“Ne kemer vasla-i sa’âdet idi
Her ne hasta kuşansa sıhhat idi”⁵⁷*

*“Emr olup Cebra’îl’e Hazretten
Ki getirmiş idi anı cennetten*

54 Derya Özcan-Yeliz Bahadır, “Uşak Masallarında Olağanüstülükler Motifi”, *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 3/4 (2020), 270.

55 Naci Onur, *Yûsuf u Züleyhâ (İnceleme-Metin)*, 109.

56 Naci Onur, *Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî*, 67.

57 Naci Onur, *Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî*, 62.

*Verdi eĝnine Yûsuf'un Ya'kûb
Giydi rıdvâne döndü ol mahbûb*

*Kemerin çün kuşattı İshâk'ın
Kalmadı akli kılca uşşâkın"⁵⁸*

Kardeşlerinin kıskançlığı sonucu kuyuya atılması ve ardından mucizevi şekilde kurtulması, olağanüstülüğün dramatik bir tezahürü olarak dikkat çeker. Yûsuf'un Mısır'a ayak basmasıyla kuraklığın son bulması, Nil Nehri sularının yeniden yükselmesi mesnevîde uzun uzun anlatılır. Bunu birkaç beyitle şu şekilde özetleyebiliriz:

*"Nîl ırmağı k'ey azalmış idi
Şöyle kim yüzde biri kalmış idi*

*Teşne-leb kalmış idi çâh u kuğa
Su bulamazdı kurbağa bu çuğa*

...

*Kuruyup cümle bâğ ile bostân
Bî-fer olmuştu bâğ-ı meyve-i cân*

*Çünkü erişti Yûsuf'un kademi
Gitti Mısr ehlinin belâ vü gamı*

*Berekât doldu ol iklîm
Mündefî oldu ol belâ-yı âzîm*

...

*Taştı hem cûy-ı Nîl bir nice mîl
İsteve'l-mâü velhaşebü dedi il*

...

*Taşda ot bitti otta meyve-i cân
Suları doldu çeşme-i hayvân*

*Cümle Mısr ehli dediler ki bu hâl
Hâsıl olmazdı gelme bu cemâl*

*Erdi ol gelmek ile Mısr'a hayât
Kademidir anun bu hoş berekât"⁵⁹*

Züleyhâ'nın Yûsuf'a duyduğu aşkın dönüştürücü gücü ve sonunda ilâhi bir lütufla yeniden gençleşmesi, olağanüstülüğün aşk ve dönüşüm bağlamında işlev gördüğünü ortaya koyar. Bunun yanı sıra Yûsuf'un zindanda rüya tabirleriyle kazandığı bilgelik ve nihayetinde Mısır'da iktidara yükselmesi, olağanüstülüğün bireysel olgunlaşma ve toplumsal düzenin yeniden kurulmasıyla ilişkili olduğunu gösterir. Ayrıca Yûsuf'un gömleğini babasına göndermesi ve babasının bu gömleği

58 Naci Onur, Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî, 66.

59 Naci Onur, Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî, 176-177.

gözlerine sürmesiyle kör olan gözlerinin açılması da olağanüstülüğün mucizevi bir tezahürü olarak anlatıda yer alır. Dolayısıyla olağanüstülük, kahramanın yolculuğunu sıradanlıktan çıkararak evrensel bir anlam düzlemine taşır; bireysel imtihanları kültürel ve dini değerlerle bütünleştirerek anlatıya estetik ve sembolik bir derinlik kazandırır.

Karakter Analizi:

KARAKTER	MESNEVİDEKİ ROLÜ	HALK HİKÂ-YESİ TİPİ	AÇIKLAMA
Yûsuf	Sabırlı, iffetli, ilâhi aşka bağlı	İdeal kahraman, bilge	Haksızlığa uğrayan, sabreden, iyi karakter
Yâkub	Yol gösterici, sabır öğretici, baba	Bilge, rehber	Haksızlığa uğrayan, sabreden, iyi karakter
Züleyhâ	Aşk uğruna mücadele eden tutkulu kadın	Âşık kadın, fedakâr sevgili	Zalim, istekleri için kötülük yapmaktan kaçınmayan, yalan söyleyen
Saray Halkı	Yûsuf'a engel olan çevresel baskı	Kötü figür, zalim karakterler	Hileye ortak olan, yalan söyleyen.
Yûsuf'un Kardeşleri	Kıskanç, haset, kolaylıkla yalan söyleyebilen, kötü	Zalim, kötü	Zalim, istekleri için kötülük yapmaktan kaçınmayan, yalan söyleyen.

Motif Analizi:

MOTİF	MESNEVİDEKİ İŞLEVİ	HALK HİKÂYESİNDEKİ KARŞILIĞI
Annesizlik/Öksüz Kalma Motifi	Yûsuf'un koruyucu figürden yoksun kalması, yalnızlık ve kaderine teslimiyetin başlangıcı	Kahramanın erken yaşta annesiz kalması → içsel güçlenme, kaderle yüzleşme
Rüya Motifi	Yûsuf'un kaderini belirleyen ilahi işaret	Kahramanın yolculuğunu başlatan rüya
Hicret/ Yola Çıkma/ Göç Motifi	Yûsuf'un kuyuya atılması ve Mısır'a gitmesiyle başlayan ayrılık ve dönüşüm süreci	Kahramanın evinden ayrılması → aşk, imtihan ve olgunlaşma yolculuğu
Kuyu/Zindan Motifi	Sabır ve imtihanın mekânı	Kahramanın dönüşümünün başladığı, sınındığı zorluk evresi
İmtihan Motifi	Yûsuf'un iffetiyle sınanması, babasına (ailesine) olan hasreti	Sadakat, cesaret ve aşkın sınanması

Kahramanın Geri Dönüşü/ Kavuşma Motifi	Yûsuf ve Züleyhâ'nın ilahi aşk ile birleşmesi- Yâkub'un oğlu Yûsuf'a kavuşması	Âşıkların sonunda birleşmesi- Hikâyenin mutlu sonla bitmesi- iyilerin kazanması
Formulistik Sayı Motifi	İki, üç, dört, yedi, on bir, kırk	Rüya, kehanet veya uğurlu sayılarla kahramanın kaderinin belirlenmesi
Başkahramanın Soylu Aileden Gelme Motifi	Yûsuf, peygamber soyundan gelir; bu onun seçilmişliğini ve manevi gücünü vurgular.	Kahramanın padişah, bey veya âlim soyundan gelmesi → olağanüstü niteliklerin gerekçesi
Yalnızlık Motifi	Yûsuf'un annesiz büyümesi, kardeşleri tarafından dışlanması ve kuyuya atılmasıyla yalnızlığı derinleşir.	Kahramanın erken yaşta yalnız kalması → içsel güçlenme, kaderle yüzleşme, sabır ve direnç
Olağanüstülük Motifi	Yûsuf'un güzelliği, Yûsuf Mısır'a geldiğinde kuraklığın bitmesi, rüyaları yorumlama yeteneği, Züleyhâ'nın eski güzelliğine dönmesi, Yûsuf'un gömleğiyle babasının gözlerinin açılması.	Kahramanın doğüstü güçleri, mucizevi olaylar

Sonuç

Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ mesnevisi, klasik Türk edebiyatında tip ve motiflerin işlevsel bütünlüğünü en açık biçimde ortaya koyan örneklerden biridir. Anlatıda yer alan tipler, bireysel ve toplumsal değerlerin taşıyıcısı olarak işlev görürken motifler ise olay örgüsünü ilerleten ve anlatıya kültürel derinlik kazandıran temel unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Yûsuf, güzellik, iffet ve sabır gibi erdemleriyle ideal kahraman tipini temsil ederken Züleyhâ dünyevi arzuların sembolü olarak başladığı yolculuğunu ilahi aşka yönelerek tamamlamış, böylece dönüşüm geçiren bir tip örneği sunmuştur. Kardeşlerin kıskançlığı, kuyu ve zindan gibi mekânlar, gömlek ve rüya motifleri ise hem bireysel imtihanları hem de evrensel mesajları görünür kılmıştır.

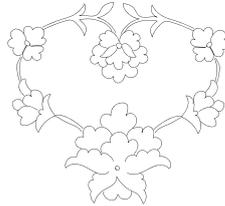
Bu bağlamda mesnevi, yalnızca bir aşk hikâyesi olarak değil, aynı zamanda bireyin içsel yolculuğunu, sabır ve imtihanla olgunlaşma sürecini, dünyevi aşktan ilahi aşka yönelişi sembolik düzeyde aktaran bir metin olarak değerlendirilebilir. Tip ve motiflerin karşıtlıklar üzerinden kurduğu denge, kahramanın ahlaki üstünlüğünü ve ilahi seçilmişliğini ortaya çıkarırken aynı zamanda toplumun değer yargılarını da yansıtmaktadır. Dolayısıyla Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı, klasik

mesnevi geleneği içinde tip ve motiflerin işlevsel bütünlüğünü en güçlü şekilde sergileyen eserlerden biri olarak hem edebî hem de kültürel açıdan özgün bir konuma sahiptir.

Kaynaklar

- Aktaş, Hasan. *Abdurrahman Gubârî Yûsuf u Züleyhâ (İnceleme-Metin)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Alptekin, Ali Berat. *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara: Akçağ Yay., 2005.
- Bars, Mehmet Emin. “Kerem ile Aslı Hikâyesinde Olağanüstülük Motifleri”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 3/1 (2010), 13-22.
- Campbell, Joseph. *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (Sabri Gürses Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları, 2017.
- Çetin, Onur. “Türk Halk İnançlarında Mitolojik Bir Sayı Örneği: Dört”, *III. Uluslararası Develi-Âşık Seyrânî ve Türk Kültürü Kongresi, Türk Kültürü Bildirileri* 3. Cilt (2023), 199-205.
- Duymaz, Ali. *Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, Kültür Bak., Ankara. 2001.
- Düzgün, Ülkü Kara. “Türk Destanlarında Merkezi Kahraman Tipinin Tipolojisi”. *Folklor/Edebiyat* 18/70, (2012), 9-46.
- Gökcan, Melike. “Yusuf u Züleyha Hikâyelerinde “Yol” Alegorisi ve Arketipal Sembolizm” *Journal of Turkish Studies*, 13/15 (2018), 225-242.
- Güleç, İsmail. “Mutasavvıf Şairlerde ‘Zindan Kavramı’, Zindanlar ve Mahkûmlar”, *(M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Merkezi, Hapishaneler Sempozyumu 4/5 (Aralık 2003)*, haz. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, (İstanbul: Babil, 2006), s. 181-190.
- Hamdî, *Yusuf u Züleyha*, haz. Naci Onur, Akçağ, Ankara, 1991.
- Kaplan, Mehmet. *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-III “Tip Tahlilleri”*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007.
- Kartal, Ahmet. *Doğu'nun Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevi*, İstanbul: Doğu Yayınevi, 2018.
- Kavcar, Cahit. “Hamdullah Hamdî'nin Yusuf ü Züleyha'sı”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Bellekten* 16, (1969), 157-172.
- Koncu, Hanife. “Klasik Türk Şiirinde Kuyu, Zindan ve Mağaranın Bazı Kullanımları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 30 (2003) 305-329.

- Onur, Naci. *Yûsuf u Züleyhâ (İnceleme-Metin)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1982.
- Orçan, Suzan. “Yunus Emre Divanı’nda Yedi Kapı Sembolizmi”. *Eskiyeni* 53 (Haziran 2024), 833-862.
- Özcan, Derya- Yeliz Bahadır. “Uşak Masallarında Olağanüstülükler Motifi”. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 3(4), 2020, 268-285.
- Özdemir, Mehmet. “Aşk ve Kahramanlık Konulu Türk Halk Hikâyelerinde Düşman Tipi”. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 10/18 (2018), 239-266.
- Polat Aktaş, Neslihan. “Cemşîd’in Yolculuğu: “Cemşîd ü Hurşîd” Mesnevîsinin Joseph Campbell’in Monomit Kuramına Göre İncelenmesi”. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 5(4), (2021) 1901-1921. <https://doi.org/10.34083/akaded.1016676>
- Sömen, Onur. “Dede Korkut Boylarında Geçen Formulistik Sayıların İzleri”. *Türk Dünyası Araştırmaları* 121/238 (Şubat 2019): 29-50.
- Turgunbayer, Caşteğın. “Türk Dünyası Destanlarında Ortak Motifler Üzerine”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (24), (2007), 93-102.

Klasik Divan

Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)
International Journal of Language, Culture and Literature Researches (KD-IJLCLR)

E-ISSN: 3023-820X
Kış 2025 *Winter 2025*
Cilt 2 *Volume 2*
Sayı 2 *Issue 2*